

Mieczysław MARKOWSKI
Polska Akademia Nauk

VIA MARSILIANA JAKO JEDYNY KIERUNEK FILOZOFICZNY NA NOWO ZAŁOŻONYM UNIWERSYTECIE HEIDELBERSKIM

Holenderski filozof i teolog Marsyliusz z Inghen (ok. 1340 – 20 VIII 1396) należał do najwybitniejszych bezpośrednich uczniów Jana Burydana na Uniwersytecie Paryskim¹. Na tej uczelni w 1362 roku ukończył studia i zaczął jako magister wykładać filozofię. Jej rektorem był w 1367 i 1371 roku. Ze względu na terytorialne pochodzenie należał do nacji anglikańsko-germańskiej, której prokuratorem był w latach 1363, 1373, 1374 i 1375². Na swoich wykładach miał tylu słuchaczy, że nie mogli pomieścić się w salach wykładowych. Już w Paryżu rozwinął bogatą i różnorodną naukową twórczość piśmienniczą w logice i filozofii. Z polecenia Uniwersytetu Paryskiego posłował w roku 1369 do kurii papieskiej w Avignonie. W roku 1377 lub 1378 z ramienia tej uczelni jako poseł pojechał do kurii rzymskiej. Po wybuchu wielkiej schizmy zachodniej w roku 1378, gdy w maju 1379 roku z polecenia francuskiego króla Karola V (1364–1380) Uniwersytet Paryski opowiedział się za papieżem awiniońskim, Klemensem VII (1378–1394), Marsyliusz – podobnie jak wielu innych wykładowców i profesorów z Anglii i Niemiec – poddał się pod obediencję rzymskiego papieża i z tego powodu opuścił Paryż³.

W roku 1384 lub 1385 Marsyliusz z Inghen pojawił się w Heidelbergu, gdzie nawiązał bliższe kontakty z podstarzałym palatynem Ruprechtem I († 1390), który miał wielkie ambicje polityczne odnośnie do tere-

¹ G. Federici-Vescovini, *Marsilius of Inghen*, [w:] *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 9, New York 1974, s. 136–138; S. Caroti, *Da Buridano a Marsilio di Inghen: la tradizione parigina della discussione 'de reactione'*, „Medioevo” 15:1989, s. 173–233.

² Zob. *Auctarium chartularii Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle, Ae. Châtelain, vol. I, Paris 1894, s. 426, 456, 459 i 478; *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle, Ae. Châtelain, vol. III, Paris 1894, reg.

³ B. Decker, *Marsilius von Inghen*, [w:] *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd. 4, Tübingen 1960, s. 776.

nów Rzeszy Rzymskiej Narodu Niemieckiego. Aby je zrealizować, zaczął otaczać się ludźmi wykształconymi. Jednym z nich był Marsyliusz z Inghen, który przypuszczalnie podsunął mu myśl pójścia w ślady cesarza Karola IV i arcyksięcia Rudolfa IV w zakresie szkolnictwa wyższego i założenia uprzywilejowanego studium generalnego w małym mieście, mianowicie w liczącym tylko od trzech do czterech tysięcy mieszkańców Heidelbergu. W tym celu elektor Ruprecht I zwrócił się do rzymskiego papieża z prośbą o zezwolenie na założenie studium generalnego, ażeby wykształcić własnych doradców i dyplomatów. Przychylając się do jego prośby, rzymski papież Urban VI zezwolił 23 października 1385 r. na fundację studium generalnego typu paryskiego w Heidelbergu⁴. Dnia 26 czerwca 1386 roku Piotr z Troppau przywiósł papieską bullę erekcyjną do Heidelbergu⁵. Uroczyste otwarcie Uniwersytetu Heideberskiego, uświetnione nabożeństwem, nastąpiło dopiero 18 października tegoż roku⁶; do dnia dzisiejszego nosi nazwę: Ruprecht-Karls-Universität. Rozpoczęli je paryski magister Marsyliusz z Inghen, praski magister Heilmann Wunnenberg z Worms⁷ i paryski doktor teologii, flamancki cysters Reginald z Buissière. W ten sposób obsadzono tylko dwie katedry filozofii i jedną katedrę teologii. Niemniej zorganizowanie nowego uniwersytetu powierzono Marsyliuszowi, który też został jego pierwszym rektorem⁸. W krótkim czasie urząd ten sprawował aż dziewięć razy⁹. W roku 1391 był jeszcze wicekanclerzem Uniwersytetu Heideberskiego i dziekanem Facultas Artium. Sprawując tak ważne funkcje, wywarł ogromny wpływ zarówno na strukturę, jak i na profil doktrynalny najstarszej wyższej uczelni na terenie niemieckim¹⁰.

⁴ Zob. *Urkundenbuch der Universität Heidelberg. I: Regesten zur funfshundertiaehrigen Stiftungsfeier der Universitaet im Auftrage derselben*, herausgegeben von E. Winkelmann, Heidelberg 1886.

⁵ F. Rexroth, *Deutsche Universitätsstiftungen von Prag bis Köln. Die Intentionen des Stifters und die Wege und Chancen ihrer Verwirklichung im spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaat*, Köln, Weimar, Wien 1992, s. 174, 189.

⁶ G. Hinz, *Die Geschichte der Universität Heidelberg*, „Ruperto Carola. Heidelberger Universitätshefte” 1:1961, s. 21; R. Klausner, *Aus der Geschichte der Philosophischen Fakultät Heidelberg*, „Ruperto Carola. Heidelberger Universitätshefte” 1:1961, s. 235.

⁷ Zob. R. Bicherl, *Die Magister der Artistenfakultät der hohen Schule zu Prag und ihre Schriften im Zeitraum von 1348 bis 1409*, Erlangen-Nürnberg 1971, s. 57–58.

⁸ Zob. *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662. I: Von 1386 bis 1553*, bearbeitet und herausgegeben von G. Topke, Heidelberg 1884.

⁹ Urząd rektora Marsyliusz sprawował jeszcze w roku 1387, w 1388 w semestrze letnim i zimowym, 1389, 1390, 1391, 1392, 1396 w semestrze letnim i zimowym; zob. *Acta Universitatis Heidelbergensis. I: 1386, 1*, [w:] *Die Rektorbücher der Universität Heidelberg. I: 1386–1410*, (zugleich das erste Amtsbuch der Juristischen Fakultät), 1, hrsg. von J. Miehke, bearbeitet von H. Lutzmann, H. Weisert, Heidelberg 1986, nr 72.

¹⁰ W Heidelbergu Marsyliusz kontynuował rozpoczęte w Paryżu studia teologiczne. Na początku lat dziewięćdziesiątych XIV w. jako bakałarz biblijny objaśniał Pismo św. Czynił to

Chociaż Uniwersytet Heideberski miał być utworzony według modelu paryskiego, który nie przewidywał intensywnej nauki prawa cywilnego, to wykładano na nim nie tylko prawo kanoniczne, lecz także prawo rzymskie. Wobec tego naśladował także wzory uniwersytetów włoskich i studium generalne w Orleanie. Zaczął działalność dydaktyczną z małą liczbą zwyczajnych profesorów. Do pierwszych wybitnych należał Mateusz z Krakowa, Konrad ze Soltau i Konrad z Soest¹¹. Do XVI wieku liczba profesorów teologii nie przekraczała piętnastu. Wspomagali ich liczni docenci. Pierwsze statuty dla Wydziału Filozofii powstały przed rokiem 1402¹². Zachowały się one w całości¹³. Na tym fakultecie były dwa kursy nauczania. Pierwszy z nich kończył się bakalaureatem, a drugi uzyskaniem stopnia magistra. Wraz z tym ostatnim stopniem uzyskiwało się

---

na podstawie Ewangelii według św. Mateusza. Konkurentem Marsyliusza przy objaśnianiu *Sentencji* Piotra z Lombardii był przypuszczalnie bakałarz Heilmann Wunnenberg z Worms († 1406); zob. F. Pelster, *Der Heidelberger Magister artium und Baccalaureus theologiae Heilmann Wunnenberg als Lehrer des Marsilius von Inghen und Erklärer der Sentenzen*, „Scholastik” 19:1944, s. 83–86. W roku 1394 Marsyliusz występował jako *baccalarius formatus in theologia*. Pomiedzy 17 lipca 1395 a 23 czerwca 1396 r. uzyskał jako pierwszy w Heidelbergu stopień doktora teologii. W związku z działalnością dydaktyczną Marsyliusza na Wydziale Teologii w Heidelbergu powstały takie dzieła, jak: *Principium super Danielelem*, *Scriptum super Danielelem*, *Lectura super Matthaem* i *Quaestiones super I–IV libros «Sententiarum» Petri Lombardi*. W teologii Marsyliusz usiłował pogodzić rozum i wiarę. W nauce o predestynacji nawiązał do Grzegorza z Rimini, twórcy paryskiego augustynizmu nominalizującego. W koncepcji Boga Marsyliusz uważał, że jego pojęcie mieści się w kategorii substancji, rozumiejąc ją – podobnie jak Augustyn z Hippony – według pseudo-augustyńskiego traktatu *Categoriae decem*, a nie w znaczeniu arystotelesowskim. W swoim obszernym komentarzu do *Sentencji* Piotra z Lombardii podał różne średniowieczne rozwiązania problemów teologicznych i nie opracował koherentnej teorii teologii. Stworzył zaś swego rodzaju wspólną drogę (*via communis*) w późnośredniowiecznej teologii; zob. Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I–IV libros «Sententiarum» Petri Lombardi*, Strasburg 1501 [przedruk: Frankfurt am Main 1965]; Marsilius von Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, hrsg. von G. Wieland, M. Santos Noya, M. J. F. M. Hoenen, M. Schullze. I: *Super primum quaestiones 1–7*, bearbeitet von M. Santos Noya, Leiden–Boston–Köln 2000; Marsilius von Inghen, *Quaestiones super quattuor libros Sententiarum*, hrsg. von G. Wieland, M. Santos Noya, M. J. F. M. Hoenen, M. Schullze. I: *Super primum quaestiones 8–10*, bearbeitet von M. Santos Noya, Leiden–Boston–Köln 2001; R. Berndt, *Marsilius von Inghen als Erklärer des Matthäus-Evangeliums*, [w:] *Semper apertus. Sechshundert Jahre Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg 1386–1986*, hrsg. von W. Doerr, Bd. 1, Berlin–Heidelberg–New York–Tokyo 1985, s. 71–84; W. J. Courtenay, *Marsilius von Inghen († 1396) als Heidelberger Theologe*, „Heidelberger Jahrbücher” 32:1988, s. 25–42.

¹¹ L. Boehm, *Heidelberg. II: Universität*, [w:] *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 4, München–Zürich 1989, kol. 2010–2011.

¹² *Urkundenbuch der Universität Heidelberg. I: Regesten*, s. 3.

¹³ *Urkundenbuch der Universität Heidelberg. I: Urkunden zur funfshundertiaehrigen Stiftungsfeier der Universitaet*, im Auftrage derselben herausgegeben von E. Winkelmann, Heidelberg 1886, s. 31–44 (nr 23).

prawo nauczania (*licentia docendi*). Na tej podstawie można było rozpocząć zajęcia dydaktyczne. Do roku 1400 liczba opłacanych magistrów (*magistri regentes cathedram*) wzrosła do dwunastu. Liczba nieopłacanych magistrów i bakałarzy zmieniała się. W okresie szczytowym doszła do czterdziestu. Połowa z nich wykładała tylko przez krótki czas i potem opuściła uniwersytet. Chociaż Wydział Filozofii w Heidelbergu był wielokrotnie reformowany, jego plan zajęć nie był tak ściśle określony jak na niektórych innych środkowoeuropejskich uniwersytetach. Na niższym kursie objaśniano *Doctrinale* Aleksandra i *Grecismum*. Zwano go też szkołą logiki. Stąd uczono przede wszystkim tej dyscypliny. Do tego jednak dochodziło jeszcze komentowanie takich dzieł Arystotelesa, jak *Fizyka* i *O duszy*. Przed przystąpieniem do egzaminu bakałarskiego trzeba było wziąć jeszcze czynny udział w dysputach i odpowiedzieć trzy razy zwyczajnie (*ordinarie*) i tyle razy nadzwyczajnie (*extraordinarie*). Takie przedmioty, jak geometria, arytmetyka, astronomia i teoria muzyki, pozostawiano wykładom prywatnym, prowadzonym przeważnie w burdach. Na wyższym kursie magistranckim, który zwano także kursem filozofii przyrody, objaśniano takie dzieła Arystotelesa, jak *De caelo et mundo*, *De generatione et corruptione*, *Meteora* i *Parva naturalia*. Do nich dochodziła jeszcze *Metafizyka* i *Etyka*. Z tego widać, że w Heidelbergu realizowano w głównych zarysach paryski program nauczania z roku 1255.

Marsyliusz z Inghen napisał komentarze do prawie wszystkich dzieł Arystotelesa¹⁴. Uczynił to w zasadzie w Paryżu. Jasność wykładu sprawiła, że cieszyły się popularnością we wielu środowiskach uniwersyteckich. Dotyczą zwłaszcza logiki, filozofii przyrody, metafizyki i etyki¹⁵. Z dziedziny logiki jego spuścizna naukowa dotyczy wszystkich jej ówczesnych działów, a więc *logica vetus*, *logica nova* i *logica moderna*. W swoich komentarzach do *Isagogi* Porfiriusza, organonu Arystotelesa (*Praedicamenta*¹⁶, *De interpretatione*, *Analytica priora*¹⁷, *Analytica po-*

¹⁴ Zob. Ch. H. Lohr, *Medieval Aristotle Commentaries*, „Traditio” 27:1971, s. 251–351; M. Markowski, *Katalog dzieł Marsyliusza z Inghen z ewidencją rękopisów*, „Studia Mediewistyczne” 25:1988 nr 2, s. 39–132; M. J. F. M. Hoenen, *Marsilius von Inghen. Bibliographie*, „Bulletin de philosophie médiévale” 31:1989, s. 150–167; M. J. F. M. Hoenen, *Marsilius von Inghen. Bibliographie II*, „Bulletin de philosophie médiévale” 32:1990, s. 191–195.

¹⁵ M. Markowski, *Marsilius von Inghen*, [w:] *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, Bd. 4, Berlin 1985, H. 1, s. 136–141.

¹⁶ Komentarze Marsyliusza do *Isagogi* Porfiriusza oraz *Kategorii* i *Retoryki* Arystotelesa przetłumaczył na język hebrajski Abraham Shalom († 1412).

¹⁷ Marsilius de Inghen, *Quaestiones super I–II libros «Analyticorum priorum»*, Wenecja 1504, 1516 [przedruk: Frankfurt am Main 1968]; Wenecja 1522.

*steriora*¹⁸, *Topica*¹⁹ i *De sophisticis elenchis*)²⁰ jak i do *Summulae logicales* Piotra z Hiszpanii²¹ Marsyliusz zajął się najważniejszymi problemami logiki tradycyjnej i średniowiecznej logiki nowoczesnej. W tym ostatnim przypadku napisał takie traktaty, jak *De suppositionibus*, *De ampliacionibus*, *De appellationibus*, *De restrictionibus* i *De alienationibus*. Cały zbiór tych traktatów określono jako *Parva logicalia*²². Przez to wniósł poważny wkład do modnej wówczas logiki języka, w której prezentował umiarkowany terminizm burydanowski. Podobnie jak Jan Burydan odrzucił powziętą przez Grzegorza z Rimini teorię *complexe significabile*. Wykładając logikę na zorganizowanym przez siebie uniwersytecie w Heidelbergu, czynił to na podstawie swoich dzieł. Tym śladem poszli jego heidelberscy uczniowie i następcy.

Pisarska twórczość Marsyliusza z Inghen obejmuje podstawowe działy ówczesnej filozofii przyrody²³, a więc powstałe przed rokiem 1377 i wydrukowane *Abbreviationes I–VIII librorum «Physicorum» Aristotelis*²⁴. W swoim skróconym komentarzu do *Fizyki* Arystotelesa Marsyliusz przyjął trychotomiczny podział nie tylko *universale*, lecz także *singulare*. Podobnie jak jest powszechnik w przyczynowaniu (*universale in causando*), tak jest też byt jednostkowy w przyczynowaniu (*singulare in causando*). Jak może poza duszą istnieć rzecz ogólnie pojęta (*res universaliter existens*), tak również jest byt jednostkowy w istnieniu (*singulare in essendo*). W przeciwieństwie do powszechnika, którego można orzekać

¹⁸ Marsilius de Inghen, *Expositio «Analyticorum» Aristotelis*, Wenecja 1516, 1522.

¹⁹ Nie zachowały się łacińskie komentarze Marsyliusza do *Topik* i *Retoryki* Arystotelesa.

²⁰ Jego dzieła z tej dziedziny wiedzy logicznej są znane pod takimi tytułami, jak: *Abbreuiata logicae*, *Quaestiones veteris ac novae logicae*, *Expositio veteris artis*, *Expositio «Analyticorum» Aristotelis*. Wydrukowano je już w średniowieczu: Marsilius de Inghen, *Commentum emendatum et correctum in primum et quartum tractatum Petri Hispani et super tractatibus Marsilii De suppositionibus, ampliacionibus, appellationibus et consequentiis*, Hagenau 1495 [przedruk: Marsilius von Inghen, *Commentum in primum et quartum tractatum Petri Hispani*, Frankfurt 1967].

²¹ *Commentum novum in I et IV tractatum «Summularum logicalium» Petri Hispani*.

²² Marsilius de Inghen, *Parva logicalia*, Bazylea 1489, Hagenau 1495, 1503, Wiedeń 1512, Kraków 1513, Turyn 1729; Marsilius of Inghen, *Treatises on the Properties of Terms. A First Critical Edition of the Suppositiones, Ampliaciones, Appellationes, Restrictiones and Alienaciones with Introduction, Translation, Notes and Appendices*, by E. P. Bos, Dordrecht–Boston–Lancaster 1980, 1981, 1983; *An Unedited Sophism by Marsilius of Inghen: Homo est bos*, E. P. Bos (ed.), „Vivarium” 15:1977), s. 46–56.

²³ Autentycznym dziełem Marsyliusza nie są *Quaestiones subtilissime Johannis Marcilii Inghen super octo libros «Physicorum» secundum viam nominalium*, które wydano w Lyonie 1518 (przedruk: Frankfurt 1963) i w Wenecji 1617.

²⁴ Marsilius de Inghen, *Abbreviationes I–VIII librorum «Physicorum» Aristotelis*, Pawia ok. 1480/82 (?), Wenecja 1490, 1521.

o wielu (*universale in praedicando*), bytu jednostkowego nie można orzekał o wielu (*singulare in non praedicari de pluribus*).

Marsyliusz napisał też *Abbreviata librorum «De caelo et mundo» Aristotelis*, popularne *Quaestiones super I–II libros «De generatione et corruptione» Aristotelis*²⁵, *Quaestiones super I–III libros «De anima» Aristotelis*²⁶, a także zredagowane w formie wykładu tekstu i w postaci kwestii komentarze do *Parva naturalia* Arystotelesa, kwestię *Utrum qualitas suscipiat magis et minus* oraz komentarz do traktatu Jana de Sacro Bosco *De sphaera materiali.*, którego to dzieła do tej pory nie odnaleziono.

Wielkim osiągnięciem naukowym Marsyliusza z Inghen są obszerne i jeszcze wciąż niewydane *Quaestiones super I, II, IV–X, XII libros «Metaphysicorum» Aristotelis*²⁷. Zgodnie z tradycją paryską nie komentował III i XI księgi²⁸. Przedmiotem szczególnej uwagi Marsyliusza stała się zwłaszcza jednostka w istnieniu, której poświęcił dużo miejsca właśnie w komentarzu do *Metafizyki*. Przez opowiedzenie się za takim podziałem powszechników i jednostek Marsyliusz nie stał się bynajmniej realistą, chociaż takie poglądy przyjmowała większość filozofów nawiązujących do Alberta Wielkiego i Tomasza z Akwinu. Ich poglądy odrzucił. W komentarzu do *Metafizyki* Arystotelesa Marsyliusz obszernie rozpatrzył też zagadnienie, czy terminy *individuum* i *singulare* są synonimami. Podobnie jak dla Jana Burydana, tak i dla Marsyliusza są nimi tylko jako terminy drugiej intencji.

Chlubnie zapisał się Marsyliusz z Inghen również w dziedzinie filozofii praktycznej. Do niedawna znano tylko jego konkordancję do *Etyki* Arystotelesa i kwestię *Utrum sit civitatem regi optimo regere quam opti-*

²⁵ Było to najpopularniejsze dzieło Marsyliusza. Wydrukowano je w Padwie 1476, 1480, w Strasburgu 1501, w Wenecji 1493, 1500, 1520, 1526, 1567; Marsilius de Inghen, *Quaestiones in libros «De generatione et corruptione»*, Padwa 1476, 1480, Strasburg 1501, Wenecja 1493, 1500, 1520, 1526, 1567.

²⁶ M. Markowski, *Ist Marsilius von Inghen der Verfasser der in der Handschrift 5437 der österreichischen Nationalbibliothek sich befindenden «Quaestiones in I–III libros 'De anima' Aristotelis» und «Quaestiones in I–VI libros 'Physicae' Aristotelis?»*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 18:1973, s. 35–50.

²⁷ M. Markowski, *Les «Questions de Marsile d'Inghen sur la 'Métaphysique' d'Aristote. Notes sur les manuscrits et le contenu des «Questions»*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 13:1968, s. 8–32.

²⁸ Zob. H. A. G. Braakhuis, M. J. F. M. Hoenen (eds.), *Marsilius of Inghen. Acts of the International Marsilius of Inghen Symposium organized by the Nijmegen Centre for Medieval Studies (CMS), Nijmegen, 18–20 December 1986*, Nijmegen 1992 [Artistarium Supplementa, VII]; *Marsilius von Inghen – Werk und Wirkung. II. Internationaler Marsilius von Inghen-Kongress, Lublin 2–5.09.1991*, hrsg. S. Wielgus, Lublin 1993; M. J. F. M. Hoenen, *Marsilius of Inghen. Divine Knowledge in Late Medieval Thought*, Leiden 1993; P. Bakker, M. J. F. M. Hoenen (eds.), *Philosophie und Theologie des ausgehenden Mittelalters. Marsilius von Inghen und das Denken seiner Zeit*, Leiden 2000.

ma lege vel e converso? Zdaje się, że spod jego pióra wyszły również obszernie *Quaestiones super I–V libros «Ethicorum» Aristotelis*²⁹, które dla celów dydaktycznych także skrócono³⁰. Za Janem Burydanem Marsyliusz sporo miejsca poświęcił szczęśliwości ludzkiej³¹, twierdząc, że człowiek może być szczęśliwy już w doczesnym życiu. W tym przypadku wystąpił z teorią *homo secundum quod felicitabilis*.

Przytoczone dzieła i zasygnalizowane poglądy³² dają podstawę do twierdzenia, że Marsyliusz zgłębił całokształt głównych dziedzin ówczesnej logiki i filozofii. Dało to wystarczającą podstawę do nauczania na Uniwersytecie Heideberskim. O to zatroszczył się zresztą Marsyliusz jeszcze w czasie swojej działalności dydaktycznej na tej uczelni. Jego poglądy nie straciły bynajmniej na znaczeniu po jego śmierci. Znalazły nawet sporo zwolenników. Dzięki niemu w tym ośrodku życia umysłowego zapanowała opracowana przez niego łagodna orientacja paryskiego burydanizmu. Określono ją nie tylko jako *via moderna*, lecz także jako *via Marsiliana*. Do roku 1452 marsylianizm (*sit venia verbo!*) był jedynym dominującym kierunkiem filozoficznym w Heidelbergu.

Mimo że Uniwersytet Heideberski od początku swojego istnienia uchodził za ośrodek nowej drogi w ujęciu Marsyliusza z Inghen, to jednak wnet zaczęli atakować go realisci. Jednym z nich był praski magister Hieronim z Pragi, który przybył do Heidelbergu już w roku 1406. Zwolennika wiklefowskiego realizmu skrajnego nie przyjęli jednak przedstawiciele heideberskiego marsylianizmu. Nie był to bynajmniej odosobniony przypadek. W ślad za nim pojawili się jeszcze inni prascy magistrzy i bakałarze, którym nie były obce idee filozoficznego życia w uniwersyteckim środowisku praskim. Ich napływ musiał być tak wielki, że 8 listopada 1412 roku Wydział Teologii Uniwersytetu Heideberskiego wydał nawet zakaz szerzenia tego rodzaju poglądów praskich w Heidelbergu. Przy tym nie chodziło tylko o nieortodoksyjne poglądy Jana Wiklefa, lecz także o skrajnie realistyczne ujęcie powszechników (*universalia realia*)³³

²⁹ M. Markowski, *Wielki komentarz Marsyliusza z Inghen do Etyki nikomachejskiej Arystotelesa*, „Acta Mediaevalia” 12:1999, s. 345–360.

³⁰ M. Markowski, *Rękopiśmienne przekazy odnalezionego komentarza Marsyliusza z Inghen do «Etyki nikomachejskiej» Arystotelesa*, „Studia Mediewistyczne” 30:1993, s. 41–53.

³¹ O. Pluta, *Die Frage nach der ‘felicitas humana’ bei Marsilius von Inghen*, „Studia Mediewistyczne” 34:1999, s. 175–190.

³² Zob. G. Ritter, *Marsilius von Inghen und die okkamistische Schule in Deutschland. Studien zur Spätscholastik. Studien zur Spätscholastik*, Heidelberg 1921.

³³ „Anno Domini M.CCCC.XII die octava mensis novembris facta congregatione omnium magistrorum facultatis theologie, prius et pro tunc prehabita deliberatione conclusum fuit et statutum, quod nullus magistrorum vel baccalarius dogmatiset aut dogmatisare presumat per-versa condempnataque dogmata Wycleff etiam universalia realia, verum potius contraria. In-

Do zapoczątkowanej przez Marsyliusza z Inghen w Heidelbergu drogi filozofii, czyli *via Marsiliana*, wypada chyba zaliczyć takich wykładowców filozofii, jak: Heilmann Wunnenberg (1386–1393), Dytmar z Swerthe (1386–1391), Paweł Brell (1387–1408), Franko z Inghen (1387–1398), Jan z Butzbach (1387–1397), Bertold z Dippurg (1387–1397), Fryderyk z Solzbach (1387–1392), Jan Beerswort (1387/88), Jan z Wachenheim (1387/88), Henryk de Wesalia (1387/88), Hugo z Landau (1388–1392), Walter z Inghen (1388–1396), Mikołaj Burgmann (1388–1393), Konrad z Steinsberg (1389–1392), Fryderyk Velprechter (1390–1408), Bertold de Huxaria (1390–1397), Jan Coci (1390–1394), Henryk de Alsfeldia (1391/92), Wilhelm Eppenbach (1392–1410), Jan z Bernheim (1392–1398), Henryk z Siegen (1392/96–1408), Konrad de Susato (1393–1404), Mikołaj z Fuldy (1393–1419/20), Andrzej pleban z Malsheim (1394–1398), Henryk Horlacher de Hallis (1395–1399), Jan Zull (1396–1400), Piotr z Noßloch (1397–1399), Wasmodus z Homberg (1398–1402), Dietmar Treise (1399–1410), Henryk Wise (1399–1409), Jan z Dieburg (1399–1403), Henryk z Hesji (1400–1412), Ludwik de Busco (1400–1407), Albert z Bottwar (1401), Jan z Frankfurtu (1401–1414/15), Teodoryk z Bentheim (1401–1405), Hermann Culenborch (1401–1409), Henryk de Wesalia (1401–1408), Ludwk z Can (1401–1404), Jan z Dathins (1403–1408), Mikołaj Tei de Tungris (1403–1407), Reynaldus Verner (1403–1410), Isebrand de Wiringia (1404–1420), Fryderyk de Novacastro (1404–1420), Jan Galli (1404–1430), Fryderyk Rinderfelt (1404–1432), Arnold Jacobi (1404–1407), Gerhard Brant (1402–1421), Fryderyk Rinderfelt (1404–1432), Jan Treise (1405–1420), Jan Muratoris (1405–1423), Bartłomiej Ulestraten (1405–1422/23), Jan Plate (1408–1418), Jan Marquarti z Walstatt (1408–1424), Mikołaj Ottonis lub Textoris (1409–1427), Fryderyk Frick (1409–1419), Jan Arnoldi z Tybingi (de Tüwingen, 1410–1420), Herman z Heildelsheim (1410–1425), Jan z Strassheim (1411–1426), Wilhelm Divitis de Lira (1412–1435), Albert Cleinman z Bambergu (1414–1429), Teodoryk de Wesalia (1417–1429), Jerzy Schšnlin z Schorndorf (1422–1431), Jan z Mecheln (de Mechelinia, 1423–1438), Jan z Brukseli (1423–1441), Konrad Holderstock z Landau (1423–1452), Mikołaj z Wachenheim (1426–1439), Konrad Degen (1430–1442) i Mikołaj z Weissenburg (1430–1446).

Chociaż Heidelberg w pierwszej połowie XV wieku był znaną twierdzą marsylianizmu, to w miarę upływu czasu zaczęli coraz częściej pojawiać się na tej uczelni przedstawiciele piętnastowiecznego umiarkowa-

---

super si quem audierit intellexeritve talia dogmatisantem, denuntiet talem loci ordinario aut decano facultatis theologicæ vel ipsi facultati" (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Urkunden*, s. 106, nr 70).

nego realizmu pojęciowego, którzy nawiązywali albo do Alberta Wielkiego, albo do Tomasza z Akwinu. Ich zwolennicy mieli w tym czasie swoje główne siedziby na uniwersytetach w Paryżu, Kolonii i Lowanium. Chociaż marsylianizm był kierunkiem ugodowym pod względem doktrynalnym i dopuszczał różnorakie kompromisowe rozwiązania, to jednak przedstawiciele tego jedynego kierunku filozofii w Heidelbergu jeszcze 26 kwietnia 1444 roku na zebraniu uniwersyteckim zastanawiali się nad tym, czy starą drogę należy także dopuścić tamże jako drugi kierunek filozoficzny³⁴. Mimo stanowczej odpowiedzi negatywnej napór przedstawicieli realizmu umiarkowanego bynajmniej nie ustał w następnych latach. Dopiero 8 października 1452 roku przyjęto kolońskiego bakalarza Gisperta z Delft na Wydział Filozofii. Z Kolonii do Heidelbergu przyjechał także magister filozofii i bakalarz teologii Herwich Gisberti z Amsterdamu. Po przyjęciu go 5 stycznia 1453 roku do fakultetu już na wiosnę tegoż roku wypromował on w Heidelbergu na magistra wspomnianego Herwicha, syna Mikołaja, który stał się pierwszym zwolennikiem starej drogi wypromowanym w Heidelbergu (*primus magister in via antiqua promotus cum magistrandis modern(is)*). W następnym roku odbyło się już pięć takich promocji³⁵. Od tego czasu przedstawiciele kolońskiego realizmu, dopuszczonych w wyniku zarządzenia elektora (29 V 1452) o dwóch drogach w filozofii, zaczęli umacniać swoją pozycję na Uniwersytecie Heidelberskim. Dnia 9 maja 1454 roku wyznaczono kolejny termin promocji dla zwolenników starej drogi na 24 lipca tegoż roku. Mimo oficjalnej zgody elektorskiej, doszło do sporu doktrynalnego przedstawicieli marsylianizmu i zwolenników kolońskiego realizmu³⁶. Nie ustał on bynajmniej w następnych latach, co więcej – wzmógł się nawet. Gdy 22 kwietnia 1452 roku dopuszczono nauczanie filozofii według zasad *via antiqua*³⁷, to *via Marsiliana* przestała być jedyną drogą w heidelberskiej filozofii. Specjalne oświadczenie w tej sprawie wydał rektor Uniwersytetu Heidelberskiego 16 września 1452 roku. Zakazał wówczas dalszego prowadzenia polemik filozoficznych pomiędzy zwolennikami nowej drogi, mówiąc dokładniej – marsylianizmu, a przedstawicielami realizmu.

³⁴ *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Urkunden*, 147; II 36 (nr 316).

³⁵ F. Ehrle, *Der Sentenzenkommentar Peters von Candia des Pisaner Papstes Alexanders V. Ein Beitrag zur Scheidung der Schulen in der Scholastik des vierzehnten Jahrhunderts und zur Geschichte des Wegestretites*, Münster i. W. 1925, s. 178–179.

³⁶ R. Klauser, *Aus der Geschichte der Philosophischen Fakultät*, „Ruperto Carola. Heidelberger Universitätshefte”, s. 248.

³⁷ „Quod eciam vellet in contumeliam et opprobrium omnium de facultate se dare ad viam antiquorum, refutando et contempnendo viam modernorum” (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Regesten*, s. 41).

W gruncie rzeczy było to jednoznaczne z dopuszczeniem kierunku filozoficznego *via antiqua*³⁸. W dniu 24 lipca 1455 roku magistrzy filozofii uchwalili, że przy przechodzeniu z nowej do starej drogi i odwrotnie trzeba spełnić wszystkie warunki przewidziane dla danego kierunku filozoficznego³⁹. Od tego czasu w Heidelbergu egzaminy magisterskie odbywały się dwa razy w roku, tj. raz dla zwolenników *via moderna*, a drugi raz dla przedstawicieli *via antiqua*. Niemniej nowo przyjęci magistrzy musieli składać przysięgę, że będą wykładali według poglądów Marsyliusza z Inghen i wspólnej drogi filozofów współczesnych⁴⁰. Na mocy zarządzenia z dnia 7 listopada 1464 roku jedna z burs mogła być zarządzana przez przedstawiciela *via antiqua*⁴¹. Dopiero od tego dnia realiści zyskali prawo do zamieszkiwania w bursie. Nie oznaczało to jeszcze równouprawnienia w zakresie filozofii. Do tego doszło dopiero 28 września 1481 roku, kiedy to Wydział Filozofii postanowił, że *via antiqua* jest równouprawniona z *via modernorum* przy wykładach etyki⁴². Niemniej ci ostatni górowali nad pierwszymi aż do roku 1525⁴³, gdy jedni i drudzy zamieszkali we wspólnej bursie zwanej *Contubernium*. Potwierdza to również *Manuale scholarium*, które powstało w Heidelbergu przy końcu XV wieku i z którego można wnioskować, że przedstawiciele *via moderna* poza uniwersytetami w Wiedniu i Erfurcie utrzymywali się w XV

³⁸ „Rector universitatis Studii Heidelbergensis. Vobis omnibus et singulis nostre universitatis suppositis districte inhibemus, ne aliquis vie antiquorum aut vie modernorum aut auctoribus alterius earum alicubi iniuriose detrahat vel aliqua, que in vituperium alterius viarum predictarum aut auctorum suorum vergere possint, contumeliose proferat, sub pena per nos iuxta qualitatem excessus imponenda. Simili modo prohibemus, ne aliquis verbo vel facto impediatur scolares, quominus libere audire et frequentare possint lectiones vel disputationes cuiuslibet magistri de facultate existentis, sit de via antiquorum vel modernorum. Datum anno etc. nostri rectoratus sub sigillo” (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Urkunden*, s. 165, nr 110).

³⁹ „Conclusum fuit, quod scholaris transiens de via in viam debet habere omnia, que requiruntur ad gradum, ad quem anhelat, iuxta modum illius vie, in qua vult promoveri” (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Urkunden*, s. 173, nr 114).

⁴⁰ „Quod [...] observent, sicut in principio studii in nostra facultate legi est consuetum, in via videlicet communi modernorum per primevos nostre facultatis patres Marsilium et alios modernos introducta” (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Regesten*, s. 41).

⁴¹ *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Regesten*, s. 48.

⁴² „Vult facultas artium, statuit atque ordinavit, ut et hii libri ethicorum, ut et alii libri, de cetero in utraque via a magistris eiusdem vie, qui biennium in regentia compleverint, legi debeant, hoc tamen specialiter adiecto, quod si in una viarum aliquis magistrorum ad eligendum prefatos libros abilis non inveniretur, quod tunc eodem anno baccalaurei illius vie, in qua deficit magister, ad audiendum realiter et cum effectu obligati; legantque hii duo inprimis quisque pro via sua, nisi alter alteri ex gracia cedere velit” (*Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Urkunden*, s. 193, nr 135; cf. *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Regesten*, s. 54).

⁴³ E. W o l g a s t, *Die Universität Heidelberg: 1386–1986*, Berlin, Heidelberg 1986, s. 18.

wieku także w Heidelbergu⁴⁴. W listopadzie 1513 roku w Heidelbergu wydrukowano traktat o semantycznych właściwościach terminów magistra Leonarda z Erpach⁴⁵. O ile Uniwersytet Wiedeński był najdłużej twierdzą burydanizmu, o tyle Uniwersytet Heideberski pozostał przez najdłuższy czas ostoją *via Marsiliana*.

DIE VIA MARSILIANA ALS DIE EINZIGE PHILOSOPHISCHE RICHTUNG AN DER NEUGEGRÜNDETEN UNIVERSITÄT IN HEIDELBERG

Z u s a m m e n f a s s u n g

Marsilius von Inghen wurde als Johannes Buridans Schüler natürlich vorwiegend von seinem Terminismus beeinflusst. Dadurch wurde er auch ein führender Vertreter der *via nova*, die auch *via moderna* genannt wurde. Im Jahre 1341 wurde auch der averroistisch geprägte Aristotelismus an der Pariser Universität offiziell eingeführt, der das Eindringen des Okhamismus verhindern sollte. Dieser averroistisch geprägte Aristotelismus war aber keine Rückkehr zu den realistischen Richtungen der *via antiqua*, die im 13. Jahrhundert entstanden. Er war vielmehr eine neue Pariser Strömung, die nicht gegen den katholischen Glauben gerichtet war, sondern sogar mit ihm in Einklang stand. In den siebziger Jahren des 14. Jahrhunderts wurde sie von Peter aus Großpolen sogar als *via communis* bezeichnet, die dann zum Hauptweg der spätmittelalterlichen Philosophie wurde. Obwohl Marsilius im Rahmen des Buridanismus philosophierte, kannte er auch die Ideen des Realismus dieser *via communis* und den beginnenden Wegestreit des späten Mittelalter.

Als die Pariser Universität sich für die Obediens Avignon erklärte, verließ Marsilius von Inghen Paris. Im Jahre 1384 oder 1385 kam er nach Heidelberg, wo er nähere Kontakte mit dem gealterten Kurfürst Ruprecht I aufnahm, der sich nicht nur mit seinen Aufgaben als Landesherr befaßte, sondern auch große politische Ziele im Römischen Reich der deutschen Nation verfolgte. Zur ihrer Verwirklichung brauchte er gute Berater. Einer von diesen Ratgebern wurde Marsilius, der wahrscheinlich den Kurfürst zur Gründung einer Universität bewog.

Am 23. Oktober 1385 erließ der römische Papst Urbanus VI die Gründungsurkunde für das Studium Generale in Heidelberg. Mit der Organisation der neuen Hochschule wurde Marsilius von Inghen beauftragt. Er wurde auch der erste Rektor. Dieses Amt bekleidete er sogar

⁴⁴ Dowiadujemy się o tym z rozmowy realisty z nominalistą. Ten pierwszy zarzuca drugiemu, że zajmują się tylko sofismatami i zaniedbują prawdziwą naukę: „[Moderni] versantur in sophismatibus tantum, veram doctrinam aspernantur”. Na zarzut realisty nominalista odpowiedział, że najwięksi uczeni znajdują się wśród nominalistów i że opanowali oni uniwersytety w Wiedniu, Erfurcie i Heidelbergu: „Offendis veritatem, nam eruditissimi viri reperiuntur inter modernos. Nonne audisti, in quibusdam terris eos possidere integras universitates ut Viennae, Erfordiae utque quondam hic [Heidelbergae] erat?” (*Manuale scholarium*, ed. F. Zarncke, [w:] *Die deutschen Universitäten Mittelalters*, Leipzig 1857, s. 12).

⁴⁵ *Textus parvorum logicalium per mag. Leonardum Dieteri de Erpach, collegii Suevorum alias modernorum [...] regentem, [...] compilatus ad mentem Marsilii, Scoti, ceterorumque probatissimorum de via moderna doctorum*. Heidelbergae per Jac. Stadelberger anno tredecimo. *Urkundenbuch der Universität Heidelberg*. I: *Regesten*, s. 71.

neun Mal. Dadurch übte er auch ungeheuren Einfluß auf die Lehrtätigkeit aus. Seine philosophischen Werke, die die Logik, Naturphilosophie, Metaphysik und individuelle Ethik betreffen, wurden zur Grundlage für das Studium und für die Vorlesungen. Die philosophische Richtung, die daraus entstand, wurde als *via moderna* oder *via Marsiliana* bezeichnet. Es tauchte also (Sit venia verbo!) ein Marsilianismus auf, der eine gemäßigte Auffassung des Buridanismus war. Lange Zeit war es die einzige philosophische Richtung an der *Facultas Artium* der Heidelberger Universität. Eine Unterstützung fand sie auch an der Theologischen Fakultät, die am 8. November 1412 das Studium des extremen Realismus verboten hat. Erst am 29. Mai 1452 ermöglichte der Kurfürst den Vertretern des gemäßigten Realismus den Zugang zur Philosophischen Fakultät. Von einem philosophischen Pluralismus an der Heidelberger Universität kann man erst am Ende des 15. Jahrhunderts sprechen. In dieser Zeit koexistierte der spätmittelalterliche Albertismus, Thomismus und Skotismus mit dem Marsilianismus. Die Streiten zwischen den Anhängern dieser philosophischen Strömungen hörten aber erst im Jahre 1525 auf, als sie in der neuerbauten Burse *Contubernium* zusammen wohnen mußten.